

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aysel TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rifat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı

Bahattin Turgut*

Öz

Şeyh Abdurrahman Erzincanî, zaviyesini 15. yüzyılda Adıyaman'ın Zey köyünde kurmuştur. Vakfın temelini hükümdarlar ve hayırseverler tarafından zaviyeye bağışlanan araziler oluşturmuştur. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı, soya dayalı bir aile vakfı olduğundan vakfın ve zaviyenin yöneticiliği ile ilgili görevlerden şeyhlik, mütevellilik, zaviyedarlık ve mezraadarlık Osmanlı'nın sonuna kadar Şeyh Abdurrahman Erzincanî evlatlarınca yürütülmüştür. İki camisi ile birlikte zaviyesi, sıbyan mektebi, medresesi ve aşevi ile Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfı, Adıyaman ve çevresinde topluma yönelik önemli hizmetler gerçekleştirmiştir. Vakfın mülklerinden elde edilen gelir, vakfa bağlı hayrî kurumların idaresine, idamesine, masraflarına ve personel maaşlarına harcanmıştır. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfı, kurulmasından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar topluma hizmet veren, devlete destek olan ve devletten destek gören bir sivil toplum kuruluşu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adıyaman, Abdurrahman Erzincanî, zaviye, vakıf, mektep, medrese.

Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya

Abstract

Sheikh Abdurrahman Erzincani built his zawiya in Zey, a village of Adıyaman, in the 15th century. Donations made by the rulers and philanthropists of the period provided the base for the waqf. In the waqf of Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiya – a family waqf- duties such as sheikhism, trusteeship, zaviyedarlık, and mezraadarlık were carried out by the descendants of sheikh Erzincani, until the end of the Ottoman period. Besides two mosques, the waqf served the public with institutions such as zawiya, nursery school, madrasah and a soup kitchen for the poor. The income of the waqf was spent for the management and maintenance of these institutions, for the salaries of the staff and other related expenses. Waqf of Sheikh Abdurrahman Erzincani was a non-governmental organization serving to the public, thus supporting the state and was supported by it until the end of the Ottoman era.

Keywords: Adıyaman, Sheikh Abdurrahman Erzincani, zawiya, waqf, school, madrasah.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ABD, Zonguldak/Türkiye; e-mail: bahattinturgut02@gmail.com

Giriş

İslam tarihi boyunca vakıflar, şehir merkezlerinde olduğu gibi köy ve mezra gibi küçük yerleşim yerlerinde de hizmetler geliştirerek toplumun manevî yönden gelişmesine, memleketin imar ve iskânına vesile olmuşlardır. Arşiv belgeleri incelendiğinde, bölge sakinleri tarafından Adıyaman ve çevresinde kurulmuş vakıfları tespit etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca bu arşiv belgelerinde vakıfların hizmetleri ve faaliyetleri de özellikle kaydedilmiştir.

Osmanlı döneminde Adıyaman'ın sosyal, ekonomik ve dinî hayatına katkı sağlayan vakıf hizmetlerini, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nde bulunan evkaf defterleri, Tapu Tahrir defterleri (TTD), Cevdet Evkaf (CE), Cevdet Maarif (CM) ve İbnü'l-Emin Evkaf (İEE) tasniflerinde görmek mümkündür. Ayrıca Hısnımansur (Adıyaman) şer'iyeye sicilleri ve vakfiyeler, vakıflar konusunda başvurulmuş kaynaklardır.

Evkaf defterleri, 19. yüzyıl sonlarında (1289/1872) Adıyaman'da otuz civarında vakfın olduğunu göstermektedir. Bu vakıfların on tanesi cami vakfı olup evkaf defterinde; Câmî-i Kebîr (Ulu Cami), Hoca Ali (Kap) Câmî-i, Abdülğani Câmî-i, Hoca Ömer Câmî-i, Sıratut Câmî-i, Yenipınar Câmî-i, İbrahim Bey (Eskisaray) Câmî-i, İmam Ağa Câmî-i ve Şeyh Muhyiddin Arabî Câmî-i olarak kaydedilmiştir. Zaviye vakıfları ise on iki tane olup; Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi, Çanakçı Dede Zaviyesi, Kadî Han Zaviyesi, Turuş Dede Zaviyesi, Bulduk Zaviyesi, Şeyh Mahmud Ensarî Zaviyesi, Zeyne'l-Abidîn Zaviyesi, Ebuzer Gıfarî Zaviyesi, Melekhan Zaviyesi, Şeyh Muhyiddin Arabî Zaviyesi, Şeyh Mahmud Ensarî Zaviyesi ve Nureddin Dede Zaviyesi adlarıyla yer almaktadır. Medrese olarak sadece Eslemez Bey Medresesi vakfı geçmektedir (BOA, *Ev. d*, 34325). Bu durum diğer medreselerin cami vakıfları bünyesinde bulunduğu bir göstergesi olsa gerektir. Bu vakıfların dışında ismen mevcut olduğu halde hizmetleri hakkında arşiv belgelerinden bilgi edinemediğimiz vakıflar ise İsmailü Vakfı, Şemseddin Vakfı, Mezraadarlık Vakfı, Şehabeddin Vakfı, Hacı Harun Vakfı, Hacı Mehmed Köprüsü Vakfı ve Helvacı Hacı Ahmed Vakfı'dır (BOA, *Ev. d*, 34325).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Adıyaman'daki vakıf sayısı evkaf defterlerinde otuz

civarında ise de Adıyaman'ın Osmanlı idaresine girdiği (1515) tarihten itibaren vakıf tesisi konusunda Adıyaman'da sürekli bir hareketliliğin olduğunu belirtmemiz gerekir.

Osmanlı arşiv belgelerinde, Adıyaman'da vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilen hizmetlerin cami ve mescitlerle dinî; mektep ve medreselerle ilmî; tekke ve zaviyelerle kültürel alanlarda ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu durum, Osmanlı döneminde Adıyaman yöresinde ilim tahsiline, İslam kültürünün ihyasına ve tasavvufî düşüncenin hayata geçirilmesine önem veren seçkin bir topluluğun mevcudiyetini ispatlar niteliktedir.

Osmanlı döneminde Adıyaman'daki vakıflar tarafından yürütülen hizmetlerin halka ulaşması dinî, sosyal ve kültürel anlamda toplumun ilerlemesinde etkili olmuştur. Bu hizmetlerin içinde en dikkat çeken ise toplumun manevi ve ahlaki açıdan eğitilmesine yönelik esaslar üzerinde yoğunlaşan kurumlar olan tekke ve zaviyelerin gerçekleştirdiği faaliyetlerdir (Kara, 2011: 368). Osmanlı döneminde Adıyaman ve çevresindeki tekke ve zaviye vakıfları denilince, en başta Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi gelmektedir. Çünkü Adıyaman'a ait Osmanlı arşiv belgelerinde Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfının ve ona bağlı hayrî kurumların topluma yönelik çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği faaliyet ve hizmetler daha çok yer almaktadır. Bu da göstermektedir ki, Adıyaman'da bir zaviye kurucusu ve toplum önderi olan Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin hayatı, zaviyesi ve bu zaviye etrafında oluşan vakıf kurumların tanıtılması ve hizmetlerinin açığa çıkarılması, Osmanlı dönemi Adıyaman tarihi ve vakıf medeniyeti açısından önem arz etmektedir.

Osmanlı döneminde Adıyaman'da faal durumda olan vakıf hizmetlerini incelediğimiz "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Adıyaman'daki Vakıf Hizmetleri" adlı yüksek lisans tezimizde, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfının Adıyaman vakıflar tarihinde ayrı bir yeri olduğu tespit edilmişti (Turgut, 1993: 61-64). Günümüze kadar Osmanlı arşivi kaynakları esas alınarak Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı ve hizmetlerini konu alan özgün bir çalışma yapılmadığından, bu konuyu daha önceki çalışmamızdan bağımsız olarak ele almayı uygun gördük.

A. Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin Hayatı

Erzincanî'nin nisbesinden hareketle Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin Erzincan'dan göç ederek Adıyaman'a bağlı Zey (İndere) köyüne yerleşen bir tasavvuf önderi, bir gönül eri olduğu genel kabul görmektedir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin göçüp geldiği yer olarak Türkiye'de mevcut olan, herkesçe bilinen Erzincan olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Özbekistan'ın Buhârâ vilayetine bağlı bir kasaba olan Erzincan olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak bu şifahî bilgiyi destekleyen bir vesikaya sahip değiliz. Bu bilgilerden başka Şeyh Abdurrahman'ın soyundan olduğunu mahkeme kararıyla tespit ettiren Lütfü Kırmızı, bu konuda Osmanlı arşivinde bir araştırma yapmış, tespit ettiği belgeleri bir araya getirerek bir kitap halinde basımını sağlamıştır. Sözü ettiğimiz bu kitapta Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin biyografisine dair kısımda şifahi bilgilere yer vermiştir (Kırmızı, 2012: 10). Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin yaşadığı dönemi belirlemek açısından ayrıntılı bilgi veren bir kaynak bulunmamakla birlikte, onun vakfına ait arazi kayıtlarını ihtiva eden tapu tahrir defterleri ve Hısnımansur şer'iyeye sicilleri dolaylı da olsa onun hayatına dair önemli bilgiler içermektedir. Osmanlı öncesinde ve Osmanlı'nın ilk döneminde adı geçen vakfa ait mal varlıkları Tapu tahrir defterlerine Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin oğlu Şeyh Abdulğafur'un müracaatıyla 1530 yılında kaydedilmiştir (BOA, *TTD 71*: 298, 303, 306, 328, 332; BOA, *TTD 156*: 253). Bu kayıtların Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin vefatından sonra gerçekleştiği makul gözükmemektedir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî ismini taşıyan ve 15. yüzyılda yaşadığı arşiv kayıtlarında yer alan bir başka tasavvuf önderi de Malatya Darend'e bağlı Balaban beldesinde medfundur (BOA, AE. SABH. I, 16275; BOA, ŞD, 440/82). İsimleri, nisbeleri ve yaşadıkları yüzyıl bakımından aynı olan bu iki zatın farklı kişiler oldukları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Aralarında bir akrabalık bağı olduğuna dair bir tespit de mevcut değildir (Yılmaz, 1996: 243).

Osmanlı öncesinde Adıyaman ve çevresinde hüküm süren önemli devlet adamları Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne köyler, mezraalar ve araziler vakfetmişlerdir. Tapu tahrir defterlerinde, Dulkadiroğulları beylerinden Alaüddeve Bey (ö. 1515) ve Şahsuvaroğlu Ali Bey

(ö. 1522) gibi devlet adamlarının (Yinanç, 1995: IX, 556) Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne akarlar vakfettiği kayıtlıdır. Ayrıca kısa süreli olarak bölgede hükümlük süren Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Uzun Hasan (ö. 1478)'in (Sümer, 2012: XLII, 261) ve Memluklu Sultanı Kansu Gavri (ö. 1516)'nin de (Seyyid, 2001: XXIV, 314) ayrı ayrı köyler ve araziler vakfettikleri mahkemece tescil edilmiştir (BOA, *TTD 71*: 298). Bu kayıtlara göre söz konusu zaviyeye araziler vakfeden ilk hayırsever Sultan Uzun Hasan'dır (Sümer, 2012: XLII, 261). Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfına dair ilk resmi kayıt olan bu belge, Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin 15. yüzyılda yaşadığını ve o dönemde zaviyesini Zey köyüne kurduğunu ispatlar niteliktedir.

Bilindiği üzere Osmanlı döneminde genel olarak şeyhlerin zaviyelerinin yanında bulunan haziresinde doğumunu ve vefatını gösteren mezar taşları bulunmaktadır. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi haziresinde üç mezar olmasına rağmen bu mezarların kimlere ait olduğunu gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Osmanlı arşiv belgelerinde şeyhin bu hazirede medfun olduğu ifade edilmektedir. Özellikle Adıyaman'a bağlı Kamışlı köyünün 1/6 hissesinin Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin mezarının masraflarına harcanmak şartı ile vakfedilmesi onun mezarının Zey köyünde olduğunun resmî bir belge ile ispatıdır (BOA, *TTD 156*: 34; BOA, AE. SMST. III, 22324). Diğer mezarların ise kızı ile hanımına aidiyeti şifahi bilgiye dayanmaktadır. Bununla beraber Osmanlı döneminde yaşayıp Adıyaman mahkemesinde vakıf arazileri tescil ettiren oğlu Şeyh Abdulğafur'un nerede medfun olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

B. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı Yönetimi

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı, Osmanlı döneminde hayrî kurumları, akarları (gelir kaynakları) ve gerçekleştirdiği hizmetleri açısından Adıyaman ve çevresinde öne çıkan vakıflardandır. Bilindiği gibi malî kaynakları sayesinde vakıflar, öncelikle toplumun yararına hizmet edecek müesseseler inşa ederler. İnşa ettikleri bu müesseseler aracılığıyla toplumun dinî ve sosyal alandaki ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışırlar. Bu hizmetlerin sağlıklı bir şekilde idare edilmesi de ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır. Bununla birlikte

hayrî kurumların idare edilmesi önemli olduğu kadar hizmette devamlılıkları da en az o derece önemlidir. Bu nedenle İslam tarihi boyunca oluşan vakıf kültür ve teamülü, hayırsever insanların yaptıkları hayrî kurumların idare ve idamesi için gelir kaynağı olacak akarlar (gayrimenkuller) tahsis etmesi şeklinde oluşmuştur. Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfının da bu şekilde hayrî kurumları (zaviye, cami, mektep ve medrese) olduğu gibi, bu kurumların idaresi ve idamesi için tahsis edilen akarları da (25 köy arazisi) olmuştur (BOA, *TTD 156*: 34; BOA, BEO, 20251, s. 44).

Hayrî kurumların halka yönelik hizmetlere devamının sağlanması ve vakfa tahsis edilen akarların işletilmesi için idarî bir teşkilata ihtiyaç olduğu açıktır. Bu ihtiyaç dolayısıyladır ki mütevellî denilen idareciler tarafından vakıfların yönetilmesi ve vakıflara ait mal varlıklarının korunması (Ömer Hilmi, 1977: 13) İslam tarihi boyunca önemini korumuştur.

Malını vakfeden her hayırsever, vakfiyesini mahkemeye tescil ettirirken genellikle vakfına kimi mütevellî tayin ettiğini de belirtir. Şayet belirtmezse ölünceye kadar kendisi, öldükten sonra da evlatları veya miras olarak bıraktığı malına vasî olarak tayin ettiği kimse vakfın mütevellisi olarak yöneticilik görevini üstlenir. Vâkıfın evladı veya vasîsi yoksa mütevellî, kadı tarafından tayin edilir. Mütevellî, hukuken vakfiyede yazılı şartlara uygun olarak vakfı yönetir, vakfiye kaybolmuşsa oluşan teamüle göre idare eder (Kayaoğlu 1977: 124.) Şeyh Abdurrahman Erzincanî zaviyesi vakfının vakfiyesi kayıp olduğundan, oluşan teamül çerçevesinde vakıf, Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin soyundan gelen evlatları tarafından idare edilmiştir (BOA, *CE*, 23303, 25593, 25606).

Mütevellinin idarî sorumluluklarından biri de vakfın mal varlığını muhafaza etmektir. Bu sorumluluk çerçevesinde mütevellî, gerektiğinde vakfedenin şartına ve oluşan teamüle uygun olarak vakıf malda tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir (Pakalın 1993: II, 640). Aynı şekilde yöre halkı tarafından en çok muhatap alınan ve devlete karşı da sorumluluğu olan mütevellî, vakfa bağlı kurumlara görevli tayininde veya azledilmesinde etkili ve yetkilidir. Bununla birlikte vakfın hayrî kurumlarında görevli olan personelin, din adamlarının, muallim ve müderrislerin maaşlarını deruhte ederek zamanı gelince ödemek de yine mütevellinin sorumluluğundadır.

Hizmetleri daha çok zaviye etrafında gelişen Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfını idare etmekle görevli olan mütevelliler genellikle bu görevin yanı sıra zaviye şeyhliğini veya aynı anlama gelen zaviyedarlık görevini (Ayverdi, 2006: III, 3481) ve vakıf arazilerin işletilmesini deruhte eden görevli anlamında mezraadarlık (Ayverdi, II, 2275) görevini de uhdelerine almışlardır.

Vakıf kurumlarda özellikle de zaviyelerde öne çıkan şeyhlik, zaviyedarlık, mütevellilik ve mezraadarlık gibi idarî görevlerin babadan oğula intikali vakıf kültüründe bir teamül haline gelmiştir (Açıkel, 2018: 109). Nitekim 27 Zilhicce 1194 (23.12.1780) tarihli bir dilekçe bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu dilekçeye göre, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi zaviyedarı ve mütevellisi olan Şeyh Abdurrahman vefat etmiş, yerine oğlu Şeyh Osman tayin olma talebinde bulunmuştur. Bu talebe istinaden zaviyedarlık ve mütevellilik görevlerine Şeyh Osman tayin edilmiş (BOA, *CE*, 32408) ve altı sene görev yaptıktan sonra vefat etmiştir. Bunun üzerine vakfın diğer mütevellisi Şeyh İbrahim, 5 Cemaziyelahir 1200 (4 Nisan 1786) tarihli bir dilekçe ile vakfın zaviyedarlığı ve mütevelliliği görevlerine müteveffa Şeyh Osman'ın oğlu Mustafa'nın ortak edilmesini istemiştir. Söz konusu görevin Şeyh Mustafa'ya tevcih edildiğine dair bilgi, 1 Cemaziyelahir 1205 (1.2.1791) tarihli bir i'lamda yer almaktadır (BOA, *CE*, 23299).

Aile vakıflarında vâkıfın soyundan gelenlerin sayıca çoğalması, vâkıf evladı olanlar arasında vakfın ortaklaşa yönetilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu durum vâkıf evladı olan herkesin kendisini vakıf yönetiminde görev almaya hak sahibi olarak görmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda her hak sahibine görev ve yetki paylaşımı yoluna gidilmiştir. Ancak her vâkıf evladına görev verilmesi imkân dâhilinde olmadığından her aileden en çok hak sahibi ve en çok liyakatli (ehakk ve elyak) olan birine görev verilmesi uygulaması esas alınmıştır (BOA, *CE*, 25593, 21888).

Osmanlı uygulamasında vakfın mütevellisi iken kendi isteği ile görevden çekilen veya görevde iken ölen bir yöneticinin yerine yeniden birinin atanması genel bir teamül halini almıştır. Bu uygulama Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfının yönetiminde de geçerlilik kazanmıştır. 17

Ramazan 1217 (12.01.1803) tarihli bir arşiv belgesi bu konuya dairdir. Buna göre, vâkıfın evladı olduğunu ifade eden Ali, vakfın tevliyet ve zaviyedarlık görevlerini müştereken yürüten Seyyid İbrahim'in vefat ettiğini zikrederek ondan boşalan mezkûr göreve atanmak istemiştir. Bu talebini: "...yeri hâlîve hizmet-i lâzimesi mu'attal kalmağla merâhim-i 'aliyyelerinden mercûdur ki müteveffây-ı mezbûrun mahlûlünden evlâd-ı vâkıftan bu kullarına tevcih ve yedime bir kıt'a berât-ı 'alî i'tâsı bâbında emr u fermân devletlü inayetlü merhametlü efendim hazretlerindir" şeklinde ifade etmiştir. Talebi kabul edilen Ali için bir berat tanzim edilerek ataması gerçekleşmiştir (BOA, CE, 8119). 10 Şaban 1247 (8.1.1832) tarihli bir belge ise vakfın vefat eden bir mütevellisinin yerine onun oğlunun atanmasına dair bir öneriyi ihtiva etmektedir. Buna göre, vakfın mütevellilerinden biri olan Seyyid Abdurrahman, vakfın diğer mütevellisi Seyyid Şeyh Mehmed'in vefat ettiğini bir dilekçe ile Hısnımansur (Adıyaman) kadısına bildirmiştir. Adıyaman kadısı da bu müracaata istinaden vefat edenin yerine onun oğlu Seyyid Şeyh Osman Halife'yi mütevellî olarak atamıştır (BOA. CE, 428- 430).

Osmanlı'da topluma yönelik hizmetlerin hayata geçirildiği kurumları elinde tutan aileden olmak önemli bir paye ve şeref olarak kabul edildiğinden şeyhin soyundan gelenlerin bu hayrî hizmette görev paylaşımı yapmaları önemli görülmüş ve bu paylaşım bir gelenek olarak devam etmiştir (BOA. CE, 429, 15659, 32408). Söz konusu hizmetleri yürüten insanların bu hizmeti müştereken yürüttüklerini başka arşiv belgelerinde de görmek mümkündür. 27 Ramazan 1087 (2.12.1676) tarihinde Adıyaman kadısı Mustafa Efendi'nin tanzim ettiği bir i'lama göre, adı geçen zaviyede birlikte şeyhlik ve vakıf mütevelliliği görevini yürütmekte olan Şeyh Hüseyin ve Şeyh Yahya adlı kişiler, vâkıfın evladından olan Ömer'in de şeyh unvanıyla görevlendirilip kendisine bir berat verilerek mezkûr göreve ortak kılınmasını arz etmişlerdir. Onların bu talebi olumlu karşılanmış ve adı geçen şahıs da mevcut yöneticilere müşterek kılınmıştır (BOA. CE, 25593).

Zaviyeyi idare etmekle ilgili görevlerin paylaşımında herhangi bir çekememezliğin görülmemesi, hatta söz konusu görevi paylaşanların kendi istekleriyle başkalarının aynı göreve müşterek kılınmasını

talep etmeleri tasavvufî düşüncenin icraata yansması olarak değerlendirilebilir. Başka arşiv belgelerinde de aynı konuyu görmek mümkündür. Nitekim 12 Şevval 1124 (12.11.1712) tarihli bir dilekçede belirtildiğine göre, Şeyh Erzincanî'nin evladından olan Dede Hüseyin, Ebubekir, Mustafa, Ömer, Muhammed ve Ahmed isimli kimseler, meclis-i şer'-i şerîfe (Adıyaman Mahkemesine) başvurmuşlardır. Başvuru dilekçesinde Dede Muhammed isimli başka birinin de evlad-ı vâkıftan olmasından dolayı kendilerinin yürüttükleri şeyhlik ve mütevellilik görevlerine ortak edilmesini talep etmişlerdir. Bu talebin dikkate alınarak Dede Muhammed için de bir beratın tanzim edildiği bilgisi dilekçenin açıklama kısmında yer almaktadır (BOA. CE, 10066).

19. yüzyıla gelindiğinde Şeyh Abdurrahman Erzincanî soyuna mensup aileler, sayı bakımından 38'e ulaşmıştır. Vâkıf evlatlarının nüfusunda bu derece artış olmasına rağmen kendini mütevellî olmaya hak sahibi ve bu göreve liyakatli gören herkes dedelerinden kendilerine vasiyet yoluyla kalan vakfın manevi nüfuzundan ve maddî paylaşımlarından istifade etmek istemiştir. Bundan dolayı vakfın birden fazla yönetici tarafından ortaklaşa idare edilmesi teamül haline gelmiştir. Bu durum vakfın idaresine yönelik görevlerin birden fazla kişi tarafından hisse usulü esas alınarak paylaşılmasına yol açmıştır. Aileler arasında ortaklaşa yürütülen vakıf yöneticiliği, bu göreve liyakatli ve hak sahibi olan kişilerin hisse usulü ile atanması ile devam ettirilmiştir. 17 Rebiulevvel 1331 (24.02.1913) tarihli bir belge, vakfın mütevelliliği ve mezraadarlığı, zaviyenin şeyhliği ve zaviyedarlığı gibi idarî görevlerin vakıf kurucusunun şartı gereği hisse usulü ile yürütüldüğünü göstermektedir (HŞS, 251, s. 83).

Zaviyelerde yıllarca şeyhlik yapan veya vakfın mütevelliliği görevini yürütenlerden bulunduğu görevleri yürütemeyecek dereceye gelenlerin bu görevlerinden feragat ettiklerini arşiv belgeleri ortaya koymaktadır. 17 Cemaziyelevvel 1144 (16.11.1731) tarihli Hısnımansur kadısı Abdullah'ın imzasını taşıyan bir i'lâm bu konuyla alakalıdır. Söz konusu i'lâmda 1703 yılında Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi şeyhlik ve mütevellilik görevlerini üstlenen Dede Muhammed, 28 yıl hizmetten sonra muhtemelen artık bu görevle ilgili yükümlülüklerini hakkıyla ifa edemediğinden kendi rızasıyla görevlerinden feragat ederek oğlu Seyyid Abdurrahman'a bırakmıştır (BOA. CE, 23303).

Osmanlı döneminde vakıfların yönetimi ile ilgili arşiv belgelerinde görev değişikliği titizlikle kaydedilmiştir. Bunların arasında Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfı ile ilgili görev değişikliklerini içeren arşiv belgeleri de görülmektedir. Bu konu kapsamında 17 Receb 1212 (16 Ocak 1798) tarihli üç arşiv vesikası bulunmaktadır. Bu belgelerden ilkinde, vakfın mütevellilerinden Şeyh Mustafa'nın vefat ettiği ve yerine Şeyh Ahmed adında birinin atandığı kaydedilmiştir. İkincisinde, çocuksuz vefat eden zaviyedâr ve müteveli Hasan'ın yerine yine evlâd-ı vâkıftan Şeyh Mustafa'nın tayin edildiği belirtilmiştir. Üçüncüsünde ise, zaviyenin hissedarlarından Hüseyin'in vefat ettiği ve yerine oğlu Şeyh Mahmud'un tayin edildiği tescil edilmiştir (BOA. CE, 18467).

Vakıf yönetiminin başında bir görevlinin bulunma zorunluluğu özellikle vakıf mal varlıklarının korunması amacına matuftur. Her dönemde vakfın çok değerli mal varlığına bazı kötü niyetli kişilerin göz dikmesi mümkün olmuştur. Bu nedenle vakıf malların büyük bir hassasiyetle korunması önemli görülmüş, vakıf malların korunması hususuna vakıf yöneticileri ve inanca toplu özen göstermiştir ve vakıf mal varlıklarının yüzyıllarca korunmuş olmasında Müslüman toplumlarda bu inancın hâkim olmasının payı büyük olmuştur. Bununla birlikte Müslüman toplumlarda yaşayan herkesin bu duygulara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. (Orzov-Aşirov, 2018: 183). Bu nedenle zaman zaman Allah'ın mülkü olmak üzere vakfedilen mallara bazı kötü niyetli insanların sahte evrak düzenleyerek sahip olmak istediğine de şahit olunmuştur. 15 Cemâziyelevvel 1105 (12 Ocak 1694) tarihli bir arşiv belgesi böyle bir duruma şahitlik eder niteliktedir. Buna göre, Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına ait köylerden biri olan Samsat nahiyesine bağlı Karkuni köyüne Samsat'ta görevli bazı kişiler uydurma berat ve sahte defter sureti göstererek bu arazilerin kendi üzerlerine kayıtlı olduğunu iddia etmişler ve vakıf arazisine el koymak istemişlerdir. Ancak mütevellinin şikâyeti ve Adıyaman kadısının müdahalesi ile bu zorbalık önlenerek vakfın arazileri mütevellinin tasarrufuna verilmiştir (BOA, AE. SAMD, II, 432).

Osmanlı döneminde vakıfların yöneticisi kadrosunda nâzır denilen görevliler de vardı. Bunlar vakfın yönetimini, gelirini, giderini kontrol eden, harcamaların yerli yerince yapılıp yapılmadığını denetleyen görevlilerdi (Kazıcı, 1985: 62). Nâzır

denilen görevlilerin daha çok malî açıdan yüksek geliri olan vakıflarda mevcut olduğu görülmektedir. 29 Zilhicce 1170 (14.9.1757) tarihli bir arşiv belgesine göre, Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı nâzırlık görevine vâkıfın evladından olan Şeyh Yahya bir beratla tayin edilmiştir (BOA, AE. SMST, III, 723). Altı sene bu görevi yürüten Şeyh Yahya, 29 Zilhicce 1176 (11.7.1763) tarihli dilekçe ile uhdesinde mevcut olan nâzırlık görevini yine evlad-ı vâkıftan Seyyid Ömer Efendi'ye devretmek istemiştir. Talep doğrultusunda görev tevcihi gerçekleştirilmiş ve Seyyid Ömer Efendi'ye bu atamaya dair bir berat verilmiştir (BOA, AE. SMST, III, 1460).

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın yönetimi ve denetimine dair görevlerin vâkıfın evlatları tarafından karşılıklı anlayış çerçevesinde topluma hizmet noktasında buluşarak herhangi bir tartışmaya ve çekişmeye yer vermeden ortaklaşa olarak yürütüldüğü konu ile ilgili arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.

C. Vakfın Hayrâtı

Hayrât, topluma hizmet maksadıyla hiçbir karşılık beklemeden kurulan müesseselerdir. Aynı şekilde bu müesseselere hayrî kurumlar da denilmektedir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı, zaviye, aşevi, cami, mektep ve medrese gibi sosyal kurumlara sahip olduğundan Osmanlı döneminde Adıyaman halkına önemli hizmetler sunan vakıflardan biri olmuştur.

C. 1. Zaviye ve Aşevi

İslam kültür ve medeniyetinde önemli bir yeri olan zaviyeler, tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin işlendiği, derinleştirildiği ve tasavvufî hayatın yaşanarak halka takdim edildiği yerlerdir (Kazıcı, 1985: 111). Bu özellikleri sebebiyle zaviyeler, Anadolu'nun İslamlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Tasavvuf erbabı olan şeyh ve dervişler kendi müritleriyle beraber gelip Anadolu'ya yerleşerek, boş arazileri imara açmaları, tarlaları işletmeleri ve yerleştikleri yerlere birer zaviye kurarak, oraları din, kültür ve imar merkezleri haline getirmeleri sonucunda fethedilen bölgeler kısa zamanda İslam yurdu haline getirilmiştir (Turgut, 2013: 86). Kendisi de tasavvuf erbabı olan Şeyh Abdurrahman Erzincanî müritleriyle beraber göç edip gelerek Adıyaman'ın Zey köyüne yerleşmiştir. Yolların kavşağında yer alan Zey köyünde Şeyh Abdurrahman

Erzincanî'nin tesis ettiği zaviyeye, konumu ve icra ettiği misyonu nedeniyle Akkoynlu Sultanı Uzun Hasan, Memluklu Sultanı Kansu Gavri, Dulkadiroğulları beyleri ve Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim köyler vakfetmişlerdir (BOA, TS. MA. d. 6941: 21). Adıyaman ve çevresini Osmanlı topraklarına katan Yavuz Sultan Selim (1512-1520) Zey köyünün örfi vergisini de Şeyh Abdurrahman Erzincanî zaviyesine bağışlayarak gelip – geçenlere sarf edilmesi için vakfetmiştir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Ayıntab'ın (Gaziantep)'in Sam isimli bir köyünü de zaviyeye vakfetmiştir. 1539 yılında yapılan yeni tahrirde, eski tahrir defterinde olduğu gibi, Yavuz Sultan Selim'in bağışladığı yerlerin ve gelirlerin tahrir defterine yazılması talimatı verilmiştir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin oğlu Şeyh Abdulğafur'un torunu Mevlana Ali'nin köyde kayıtlı reyanın vergilerini toplayarak vakfa sarf etmesi hususu da ayrıca kayıt altına alınmıştır (BOA, TTD 71: 213). Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) ise Şeyh Abdurrahman Erzincanî ailesinin, olağanüstü hallerde tahsil edilen "avarız-ı divaniyye" adı verilen vergi ile savaş durumunda tahsil edilen "tekâlif-i örfiyye" (Pakalın, 1993: III: 434, 437) adlı vergiden muaf tutulmalarını ferman buyurmuştur (BOA, TTD 419: 445). Osmanlı'da başka vakıflara da vergi muafiyetinin uygulandığı bilinmektedir. Mesela, Sivas'taki Büyük ve Küçük Ali Baba zaviyeleri de Osmanlı döneminde vergi muafiyetinin uygulandığı vakıflara örnek zaviyelerdendir (Savaş, 1990: 138).

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi gibi geçitlerde, derbentlerde ve yol üzerlerinde gelip – geçen yolcuların yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılayan, gerektiğinde yatacak yer, hayvanlarına da kalacak ahır temin eden zaviyeler, İslam tarihi boyunca birer misafirhane görevi yapmışlardır. Asıl itibarıyla Kur'an'ın yemek yedirmeye, açları doyurmaya yönelik teşviklerini bir prensip olarak benimseyen tasavvuf erbabı, bu prensibi sosyal hayata tatbik ederek zor zamanda insanlara destek olmasını bilmişlerdir. Tasavvuf erbabı, bu fedakâr anlayış sayesinde, kurdukları zaviyelere misafirhane ve aşevi gibi bölümler ekleyerek gelip geçenlere yemek ikramında bulunmuşlardır. İnsanların su ihtiyacını karşılamaya özen göstermişlerdir. Bu durum toplumsal kaynaşmaya, kardeşliği geliştirmeye ve dostluğu güçlendirmeye de vesile olmuştur (Ocak, 1978: 250). Bu anlamda Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi de,

misafirlerinin iâşe ve ibatesi ile ilgilenmiş, onların rahatı ve huzuru için gerekli hizmetleri sunarak toplumun kaynaşmasına, kardeşlik duygularının gelişmesine vesile olmuştur. Ulaşımın binek hayvanlarla yapıldığı Osmanlı döneminde zaviyenin sadece yolcuların ihtiyaçlarını karşılayan bir merkez olmayıp, onların hayvanlarına da yem ve yer temin ettiğine işaret edilmelidir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi nezdindeki aşevi, ayende ve ravende (gelip- geçen) misafirlerin ağırlandığı bir misafirhane görevi yapmıştır (BOA, TTD 419: 445).

Zaviyenin hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi, ayende ve ravendenin ağırlanması, ihtiyaçlarının karşılanması, insanların sevgisini kazanacak, dinî yaşantıya sempatisini arttıracak tasavvuf derslerinin, hoş sohbetlerin yapılması, insanların ihtiyaç duyduğu hususlarda ve zamanlarda onlara yardımcı olunması yönündeki bütün çabalar birinci derecede zaviyenin şeyhi durumunda olan zaviyedar tarafından organize edilerek yürütülmüştür. Şeyh Abdurrahman Erzincanî tarafından kuruluşu gerçekleştirilen zaviye, Osmanlı tarihi boyunca onun soyundan gelen evlatları tarafından icra edilen nice hizmetlere sahne olmuş Adıyaman'ın en faal zaviyelerinden biri olmuştur.

C. 2. Camiler

Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına ait iki cami mevcuttur. Her iki cami de günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Bunlardan biri Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin zaviyesini kurduğu Zey köyündedir. Diğer cami ise günümüzde Adıyaman iline bağlı bir ilçe merkezi olan Tut'tadır. Tut ilçe merkezindeki tek tarihi cami olma özelliği taşıyan ve ilçe müftülüğü kayıtlarında Ulu Camiî (Ulu Câmî) olarak geçen cami, Osmanlı arşiv belgelerinde Şeyh Abdurrahman Erzincanî Câmî'i olarak yer almaktadır.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı, faaliyetlerini zaviye merkezli sürdüren tasavvufî bir yapılanma olmakla birlikte cami yapımına ve hizmetlerine de önem vererek halkın ibadethane ihtiyacına cevap vermiştir. Vakfın yönetimi aynı zamanda bu camilerin idaresi, faaliyetleri ve idamesi için gerekli bütün tedbirleri de almıştır. Camilere din görevlileri tayin ederek camilerde ibadetin ve din hizmetlerinin aksaması önlenmiştir. Gerektiğinde camilerin bakım ve onarımı yaptırılmıştır. Camilerin ihtiyaç duyduğu malzemenin temini sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde camilerde görev yapacak din görevlilerinin dinî bilgi ve birikim bakımından iyi bir seviyede olmaları şart koşulduğu gibi, yaşantısı bakımından da cemaate örnek olacak bir vasıfta, cemaatin çoğu zaman ahlakına ve İslami yaşantı konusundaki istikametine şahit olduğu kimselerden seçilmesine önem verilmiştir. Şayet cami görevlilerinden atandıkları göreve liyakat olmadığı veya ahlakî problemleri olduğu tespit edilenler ise görevden uzaklaştırılmışlardır. Dinî yaşantı bakımından problemlili olanların görevden uzaklaştırılmasına aracılık yapan vakıf mütevellisi, ahlakı ve yaşantısı toplumca övülen kişilerin camilere görevli olarak atanmasına da özellikle aracılık etmiştir. Bu görevini Adıyaman ve Behisni kadılarına verdiği arz-ı hâl (dilekçe) ile dile getirmiştir. Bu anlamda mütevellinin etkili ve yetkili olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (BOA, CE, 23303; BOA, CE, 11387). 1 Cemaziyelahir 1259 (29.06.1843) tarihli bir arz-ı hâl vakıf mütevellisinin etkisini göstermesi bakımından anlamlıdır. Söz konusu arz-ı hâlde vakfın mütevellisi, Tut köyündeki Şeyh Abdurrahman Erzincanî Camii'nde imam-hatip olarak görev yapmakta olan Osman b. Abdurrezzak adlı şahsın bu görevlere layık olmadığını, toplum içinde kötü ahlakı ve münafıklığı ile tanındığını, bu yüzden insanların kendisinden nefret ettiğini, köy halkının ve cami cemaatinin adı geçen şahıstan şikayetçi olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı adı geçen görevden alınarak yerine köy halkı ile cami cemaatinin ahlakını ve davranışlarını takdir ettiği, Kur'an-ı Kerim okuyuşu düzgün olan ve yaşantısıyla salih bir insan olarak bilinen Abdulğafur b. Mehmed Şerif adlı kişinin atanmasının uygun olacağını bildirmiştir. Vakıf mütevellisinin Besni (Behisni) kadısına sunduğu bu şikâyet dilekçesine istinaden köy halkının ve cami cemaatinin şahitliğine başvurulmuş, olayın gerçekliği tespit edilmiş, ardından imam-hatip Osman b. Abdurrezzak görevden alınmış ve yerine Abdulğafur b. Mehmed Şerif atanmıştır. Bu atama talebi Besni kadısı tarafından sadarete yazılan bir dilekçe ile talep edilmiş, sadaret makamı ise bu talebi yerinde bularak, görevli değişikliğini yapmıştır (BOA, CE,11387).

Osmanlı devlet geleneğinde vakıflar eliyle yürütülen cami hizmetlerinin verimli olmasına özen gösterildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Camilere tayin edilen imamların Kur'an'ı tecvitle okuyan, kıraatı düzgün, güzel ahlak sahibi, cemaat tarafından hal ve yaşantısı güvenilir kimseler ol-

malarına dikkat edilmiştir. Bu yönleriyle kusuru görülenler cemaat tarafından şikayet konusu edilmiş ve mütevellinin kadiya müracaatıyla ya görevden alınmış ya da düzelmesi için çaba sarf edilmiştir.

C. 3. Sıbyan Mektebi

Adıyaman'ın nüfusu kalabalık köylerinden biri olan Zey köyünde toplumun her kesimine yönelik sosyal, dinî ve kültürel alanlarda hizmetler yürüten Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı, çocuklara yönelik olarak da eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Sıbyan mektebi adı altında küçük çocuklara eğitim ve öğretime imkân sağlamıştır.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin oğlu Abdulğafur'un babasının yerine zaviyenin şeyhliğini ve vakfın mütevelliliğini yürüttüğü ilk yıllarıda, Osmanlı Devleti bölgeye hâkim olmuştur. O dönemde vakfın hizmetlerinin aksamaması için mirî araziden olan Samsat kazasına bağlı Kilisebük, Kuruçay ve Ankoz mezraaları adı geçen vakfa bağışlanmıştır. Bu mezraaların gelirinin yarısı zaviye hizmetlerine sarf etmesi için Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin oğlu Şeyh Abdulğafur'un tasarrufuna, diğer yarısı ise Şeyh'in dostlarından Müslüman Sıbyan Mektebi muallimi Mevlana Hacı İsmail'in tasarrufuna verilmiştir. Onlar, söz konusu mezraaların arazilerini tarıma açarak işletilmelerini sağlayacaklardır. İşletenlerden işletme bedeli olarak belli bir ücret tahsil ederek hem zaviyeye hem de sıbyan mektebine gelir temin edeceklerdir (BOA, TTD 71: 332). Sıbyan mektebi mualliminine yapılan bu tahsisat, Osmanlı Devleti ve Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi vakfı bünyesinde eğitime verilen önemi göstermesi bakımından anlamlı olmuştur.

C. 4. Saru Şeyh Medresesi

Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı, cami, zaviye ve mektepten başka gençlere yönelik eğitim faaliyeti gösteren bir medrese açarak da eğitim faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Vakfın bu hassasiyetini tespit eden o zamanın padişahları ve bürokratları Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına devletin mirî arazisinden ve kendi şahsi arazilerinden tahsisatta bulunarak destek olmuşlardır.

Tarihsiz bir arşiv belgesine göre, Adıyaman ve çevresinin Malatya'ya bağlı olduğu bir dönemde Samsat kazasına bağlı Karkuni adındaki köy, Malatya Mirlivası Mehmet Bey tarafından satın alınarak Zey köyünde eğitim öğretime devam eden Şeyh

Abdurrahman Erzincanî vakfı bünyesinde faaliyet gösteren Saru Şeyh Medresesi'ne vakfedilmiştir. Mirliva Mehmet Bey, Karkuni köyünün gelirinin yarısını Saru Şeyh Medresesi'nin müderrislerine, diğer yarısını ise aynı medresenin talebelerine vakfetmiştir. Bu vakfın amacı, medresenin hocalarıyla talebelerinin yıllarca maddi açıdan bir sıkıntı çekmeden eğitime devam etmelerini sağlamak olmuştur. Buna rağmen bazı kötü niyetli ve zorba tabiatlı insanlar tarafından bu vakıf arazilere zaman zaman el konulmuştur. Hayır yolda vakıf amacıyla yapılan bütün faaliyetlere, hayrî hizmetlere destek olan Osmanlı Devleti, Saru Şeyh Medresesi'ne vakfedilen arazileri, işgal edenlerin elinden alarak tekrar vakfa tahsis etmiştir. Böylece medresenin eğitim hizmetine devamı sağlanmıştır (BOA, CE, 33137).

Arşiv belgelerinden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti her zaman vakıf mallarına sahip çıkmış, onları korumuş, zorba ve sahtekar insanların ellerine bırakmamıştır. Böylece vakıf malları, yüzyıllar boyu Osmanlı idaresinde müsadere edilmeden, kimse'nin eline bırakılmadan ibadet anlayışıyla yaşatılmıştır. (BOA, AE. SAMD. II, 432; BOA, CE, 33137).

D. Vakfın Akarları (Gelir Kaynakları)

Osmanlı döneminde oluşan teamül çerçevesinde Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne önemli ölçüde araziler vakfedilmiştir (BOA, TTD 71: 213-215, 290, 298, 303, 306, 328, 332; BOA, TTD 156: 34, 161, 250, 251, 253). Vakfa bağışlanan araziler yirmi beş köy veya mezraadan ibarettir. Bu yerleşim birimleri Ayıntab (Gaziantep), Hısınmansur (Adıyaman), Samsat ve Behisni (Besni) kazalarına bağlı köy ve mezralardır. Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfının zaviyesi, aşevi, camileri, mektep ve medresesi gibi hayrî kurumların idaresi ve idamesi için yapılan tüm masraf ve giderler ile bu kurumlarda görev yapan personelin maaşları bu akarların gelirlerinden karşılanmıştır. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na yapılan bağışlar, padişahların bu zaviyeye ve hizmetlerine yüksek bir değer verdiklerinin göstergesidir. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı'na yapılan tahsisatları şöyle sınıflandırabiliriz:

D. 1. Ayıntab (Gaziantep)'a bağlı Sam Karyesi: Yavuz Sultan Selim tarafından tamamı Şeyh Abdurrahman Erzincanî zaviyesine bağışlanmıştır (BOA, TS. MA. d. 6941, 21).

D. 2. Hısınmansur (Adıyaman)'a bağlı olup Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına bağışlanan köyler:

a. Zey köyü ile bu köye bağlı Kızılvenk ve Tufan mezraaları: Akkoyunlular sultanı Uzun Hasan (ö. 1478), yıllık geliri 2000 akçe olan Zey köyünü Şeyh Abdurrahman Erzincanî zaviyesine vakfetmiştir (BOA, TTD 71: 303, 328). Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) (Emecen 2009: XXXVI, 407) ise, Zey köyünün reayasından alınan örfi verginin tamamını zaviyeye bağışlamıştır. Bu durum tapu tahrir defterinde Yavuz Sultan Selim'in fermanıyla "... karye-i mezbûrenin mahsulâtı ve ğallâtı külliyyen zâviye-i mezbûrede âyende ve ravendeye sarf oluna deyû merhûm Sultân Selim Han hazretlerinden mukarrer-nâme..." şeklindeki kayıttan anlaşılmalıdır (BOA, TTD 419: 445). Zey köyüne bağlı Kızılvenk (Kızılben) mezraası ise Kutludoğmuş adındaki bir hayırsever tarafından Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne vakfedilmiştir. Kızılvenk'in yıllık geliri 150 akçedir (BOA, TTD 71: 328). Zey köyünün bir diğer mezraası olan Tufan mezraası da Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne vakfedilmiştir. Yıllık geliri 260 akçedir (BOA, TTD 419: 453).

b. Yassihöyük Köyü: Osmanlı hâkimiyeti öncesinde Adıyaman ve çevresinde hüküm süren Dulkadiroğulları beyleri de Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne rağbet etmişler, hizmetlerini takdir etmişlerdir. Bunun göstergesi olarak Yassihöyük köyünün yarısını Dulkadiroğulları Beyi Alaüddevle Bey (ö. 1515); diğer yarısını ise Dulkadiroğulları Beyi Şahsuvaroğlu Ali Bey (ö. 1522) zaviyeye vakfetmişlerdir. Yassihöyük köyünün yıllık geliri 226 akçedir (BOA, TTD 71: 298, 328).

c. Dağdağanlı köyü ve Hasankendi mezraası: Alaüddevle Bey, yıllık geliri 188 akçe olan Dağdağanlı köyü (BOA, TTD 71: 306, 328) ile yıllık geliri 200 akçe olan Hasankendi mezraasını (BOA, TTD 71: 328) zaviyeye vakfetmiştir.

d. Yağlı Mezraası ve Seyfeler köyü: Memluk sultanı Kansu Gavri (ö. 1516), Yağlı mezraası ile yıllık geliri 200 akçe olan Seyfeler köyünü zaviyeye vakfetmiştir (BOA, TTD 419: 453).

e. Uludam ve Kamışlı köyleri: Senelik geliri, 500 akçe olan Uludam köyü (BOA, TTD 156: 161) ile Kamışlı köyünün gelirinin altıda biri Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin Zey köyündeki mezarının giderleri için vakfedilmiştir. Tahrir defterine göre,

Kamışlı köyünün mâlikâne usulü bir vakıf olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde mâlikâne arazi, devletin vakfa tahsis ettiği bir arazi olup, işletmecisinden devletin vergi aldığı ve vakfın da arazinin gelirinden vergiden ayrı bir pay aldığı arazidir. Bundan dolayı da ona, “iki baştan tasarruf” arazi denilmektedir. (Barkan, 1939: 122) Kamışlı'nın yıllık gelirinin 130 akçe olduğu belirtilmiştir (BOA, *TTD 156: 34*).

D. 3. Samsat kazasına bağlı köylerden Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'ne bağışlananlar:

a. Karkuni köyü: Malatya Mirlivası Mehmed Bey'in kendi imkânlarıyla satın alması sonucunda sahip olduğu Karkuni köyünün tamamı Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına bağlı Zey köyünde faaliyet süren Saru Şeyh Medresesi'ne bağışlanmıştır. Senelik geliri 3000 akçe olup gelirinin yarısı medresenin müderrislerine, diğer yarısı talebelerin ihtiyaçlarına bağışlanmıştır (BOA, *TTD 156: 250*).

b. Samsat'ın Kilisebük, Kuruçay ve Ankoz mezraaları: Samsat kazasına bağlı yıllık geliri 40 akçe olan Kilisebük, (BOA, *TTD 71: 332*) yıllık geliri 30 akçe olan Kuruçay (BOA, *TTD 71: 332*) ve yıllık geliri 20 akçe olan Ankoz mezraaları mirî arazi (devlete ait arazi) olup, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na tahsis edilmiştir (BOA, *TTD 71: 332*).

D. 4. Besni kazası köylerinden Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına bağışlananlar:

a. Besni'nin Erniç (Kaşlıca) nahiyesine bağlı Buryalu, (BOA, *TTD 71: 213*) Havudlu (BOA, *TTD 71: 214*) ve Tut köyleri Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına bağışlanmıştır. Bu köylerden Tut'un geliri 1000 akçe, Havudlu'nun ise 450 akçedir (BOA, *TTD 71: 215*).

b. Burçluca köyü: Besni'nin yıllık geliri 287 akçe olan Burçluca köyü ise Eslemez Bey adında bir hayırsever tarafından Erzincanî vakfına bağışlanmıştır (BOA, *TTD 71: 290*).

H. 925 / M. 1519 ve H. 937 / M. 1530 yıllarında yapılan tahrirlerden (BOA, *TTD 71: 213, 328, 332*; BOA, *TTD 156: 34*) hareketle kaydettiğimiz bilgilere göre Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na 15-16. yüzyıllarda bağışlanan 19 köy ve mezraadan 16'sının tamamı; diğer üç köyden Besni kazasına bağlı Havudlu köyünün dörtte üçü (3/4), Buryalu köyünün üçte ikisi (2/3) vakfedilmiştir.

Hısımansur'a bağlı Kamışlı köyü ise 1/6 hissesi, Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin mezarının masraflarına tahsis edilmiştir (BOA, *TTD 156: 34*).

16. yüzyılda Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın köy sayısı 19 iken, 19. yüzyılda 1283 (1866)- 1287 (1870) senelerinde 17 olduğu görülüyor (BOA, BEO, 20251, s. 44). Ancak bu defa farklı köy isimleri kayıtlı olup, 17. yüzyılda Erzincanî Vakfı'na ait bazı köylerin defter dışında kaldığı anlaşılmaktadır. 16. yüzyıl ile 19. yüzyılda Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na ait köylerin sayısının yeni ilave olan isimlerle 25'e çıktığını görüyoruz (Ek: 2). Bu durum, Asr-ı Saadet'ten itibaren devam eden infak kültürünün Osmanlı toplumundaki tezahürü olarak görülebilir. Osmanlı topraklarında temeli atılan bir hayır kurumunun Müslüman toplum tarafından sahiplenildiği ve halkın kendi malını Allah rızası için vakfetmek suretiyle onu ihya ettiği ve fedakârlık yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın gelir kaynaklarının arttığı ifade edilebilir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına ait köylerden 19. yüzyıl sonları 1866-1870 yıllarında vakfa gelir getiren 17 köyün toplam geliri 1866'da 74.188 kuruş iken 1870 yılında oldukça bir düşüş kaydederek 43.167 kuruş olarak kaydedilmiştir (BOA, BEO, 20251, s. 44). Bu düşüşün sebebinin ne olduğuna dair kayıtlarda bir açıklık bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde yapılan hesapların titizlikle yapılması ve denetlenmesi bağlamında 6 Temmuz 1863 tarihinde “Divan-ı Muhasebat”ın kurulduğu kayıtlarda yer almaktadır (Kış 2016: 39). Günümüzde “Sayıştay” karşılığı olan söz konusu kurumun kuruluşu, Osmanlı Devleti'nde hesapların daha titiz yapılmasına yönelik bir iradenin oluştuğunun göstergesidir. Bu iradenin vakıf gibi hassas bir kurumun hesaplarının tutulmasında da kendini göstereceği açıktır. Bununla birlikte 1870'te vakfın arazilerinden elde edilen gelirin azalmasının sebebinin, o yıllarda Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Adıyaman ve çevresinde de etkili olan kuraklık ve kıtlık olduğu söylenebilir (Erler, 2010: 133).

E. Vakfın Harcama Kalemleri

Osmanlı döneminde bütün vakıf kurumlarda olduğu gibi Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı bünyesinde yer alan hayrî kurumlarda da yönetim, vakıf bütçesinden alınan maddi destekle sürdürülebilmştir. Söz konusu vakfa bağlı hayrî

kurumların tüm masrafları ve personel maaşları vakfın bütçesinden karşılanmıştır. Bu açıdan bakıldığında vakıfların gelirleri hayrî kurumların devamı için hayatî derecede önemli olmuştur.

E. 1. Vakıf Yöneticilerine Yapılan Ödemeler

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın vakfiyesi kayıp olmasına rağmen yüzyıllardır oluşan teamüle göre vakıf mütevelliliği görevi vâkıfın evlatları (şeyhin soyundan gelenler) tarafından yürütülmüştür. Mütevellilik gibi idarî görevlerden olan zaviyedarlık ve mezraadarlık görevleri de Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin soyundan gelen evlatları eliyle yine vâkıfın şartına uygun bir şekilde oluşan teamül doğrultusunda yürütülmüştür.

Osmanlı arşiv belgelerinde Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı idarî görevlerinin vâkıfın şartına uygun bir tarzda gerçekleştirildiği ve Osmanlı'nın son dönemlerinde vakfın masraf fazlası gelirinin 38 hisseye paylaştırıldığı görülmektedir. Bu durum 1327-1334 (1909-1915) tarihli 251 numaralı Hısnımansur (Adıyaman) Şer'iyeye sicilinde kayıt altına alınmıştır. Bu kayda göre Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı tevliyeti otuz sekiz hissedir. Bu hisse sahiplerine her bir görevden dolayı ayrı bir pay verilmektedir. Bu hisselerin kapsamına mütevellilik, şeyhlik / zaviyedarlık ve mezraadarlık görevleri girmektedir. Vakfın mütevellisi, zaviyedarı ve mezraadarı olarak tayin edilen şahıslar 1913 senesine mahsuben her bir görevleri için senelik 137 kuruş 25'er para maaş almışlardır. Her üç görevin toplamı ise 413 kuruşa ulaşmaktadır (*HŞS* 251: 83). Bu bilgilerden şeyhin evlatlarının vakfın yönetimine müşterek oldukları ve vakıf kurumlara yapılan masraflardan artan gelirlerin şeyhin soyundan gelenlerce paylaşıldığı anlaşılmaktadır.

Vakfın idaresine dair görevlerin genellikle Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin soyundan gelen erkek evlatları tarafından yürütüldüğü bir şikâyet dilekçesinden anlaşılmaktadır. Söz konusu dilekçede Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin soyuna mensup kız evlatlarına mütevellilik görevinin verilmeyişi şikâyet konusu edilmiştir. Dilekçeyi sunan kişilerin isimleri "Seyyid Abdulkadir, Seyyid Osman, Seyyid Ebu Hureyre ve sairleri" şeklinde belirtilmiştir. Adı geçen şahıslar Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin kız evlatlarının çocukları olduklarını belirtmişlerdir. Özellikle vâkıfın sadece erkek evlatlarının soyundan gelenlerin mütevellilik yapacağına dair bir şart koşmadığını ve böyle bir vasiyetinin

olmadığını ifade etmişlerdir. Bundan dolayı vâkıfın kız evlatlarının çocukları olduklarını ve vakfın yöneticiliğine dair görevlere talip olduklarını, fakat vâkıfın soyundan gelen erkek evlatların kendilerini bu görevlere ortak yapmadıklarını ifade etmişlerdir (BOA, A. *DVNSMHD*, d. 34: 220). Şeyh Abdurrahman Erzincanî evlatlarından kızların soyundan gelenlerin bu dilekçenin sunulduğu zamana kadar vakfın idarî görevlerinde bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Bu dilekçenin sonrasında ise vâkıfın kız evlatlarının veya onlardan olma erkek evlatların vakfın yöneticiliğine dair görevlerde bulunup bulunmadığına dair bir bilgi elde edilememiştir.

E. 2. Cami Görevlilerine, Muallim ve Müderrislere Verilen Maaşlar

Osmanlı Devleti'nde cami-mescid, tekke-zaviye, mektep-medrese gibi vakıf kurumların idaresi ve idamesi için gerekli bütün masrafları vakıfların bütçesinden karşılandığı gibi bu kurumlarda görev yapan şeyh, zaviyedar, imam, hatip, vaiz, müezzin, muallim ve müderris gibi personelin maaşları da vakıflarca karşılanmıştır (BOA, *CE*, 33137; *TTD* 156: 250; BOA, *Ev. d. 12768*: 22). Osmanlı döneminde Zey Köyü Cami'i; Tut Köyü Cami'i; Zey Köyü Sıbyan Mektebi ve Zey Köyü Saru Şeyh Medresesi, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı adına kayıtlı hayrî kurumlardır. Bu kurumlarda görev yapan personelin maaşları ile mektep ve medresede tahsil gören talebelerin masrafları vakfın bütçesinden karşılanmaktadır. Bu konuda devlet bütçesinden herhangi bir ödeme yapılmamaktadır. 1 Cemaziyelahir 1259 / M. 29.6.1843 tarihli bir arşiv belgesine göre, Besni kazasının Tut köyündeki Şeyh Abdurrahman Erzincanî Cami'i'ne Abdulğafur b. Mehmed Şerif imam-hatip olarak tayin edilmiştir. Yevmiye (günlük) 4 akçe olarak belirlenmiş olan görevlinin maaşı vakıf bütçesinden ödenecektir (BOA, *CE*, 11387).

Zey köyünde eğitim öğretim faaliyetlerini devam ettiren Saru Şeyh Medresesi müderrislerine de bir köyün arazisinin vakfedildiğini tarihsiz bir arşiv belgesinden tespit edebiliyoruz. Mezkûr arşiv belgesine göre, Malatya Mirlivası Mehmet Bey, Samsat kazasına bağlı şahsi mülkiyetindeki Karkuni köyünü bütün arazisiyle Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına bağlı Zey köyünde faaliyet gösteren Saru Şeyh Medresesi'ne vakfetmiştir. Malatya Mirlivası Mehmet Bey, mülkiyetinde olan

Karkuni köyünü Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfına şartlı bir şekilde bağışlamıştır. Bu şarta göre, Karkuni köyünün gelirinin yarısı Saru Şeyh Medresesinin müderrisi Mevlana Hamza'ya ve onun vefatından sonra ise onun yerine medreseye müderris olacaklara vakfedilmiştir. Diğer yarısı ise aynı medresedeki talebelerin masraflarına harcanmak üzere vakfedilmiştir (BOA, CE, 33137; TTD 156: 250). Halen çok verimli toprakları olduğu bilinen ve bir köy halkına yetecek derecede olan Karkuni (Kahta'ya bağlı Narsırtı) köyünün Malatya Mirlivası tarafından bir medresenin işleyişine devam etmesi için vakfedilmesi, Osmanlı'da devletin ve devlet adamlarının eğitim- öğretime ne derece önem verdiklerinin önemli bir göstergesidir.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na bağlı tüm kurumlarda olduğu gibi sıbyan mektebinde muallimlik yapanların maaşları da vakıfça karşılanmaktadır. Bununla birlikte vakfa yapılan tahsisatlarda bazı ayrıntılara da rastlanmaktadır. Örneğin, Samsat kazasına bağlı Kilisebük, Kuruçay ve Ankoz mezraaları mîrî arazi olup, gelirinin yarısı Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi'nin masraflarına, diğer yarısı ise sıbyan mektebinin mualliminine (ilkokul öğretmenine) ödenmesi şartıyla vakfedilmiştir (TTD 71: 332). Tapu tahrir defterinde yer alan bu tahsisat, kurumdan daha ziyade şahısların tasarrufuna verilmiş izlenimi vermektedir. Bu da çevresine yaptığı hizmetleriyle hüsn-ü kabul görmüş olan ilim adamlarına devlet tarafından bazı özel tahsisatların yapıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Arşiv belgelerinde de görüldüğü üzere Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı bünyesinde çalışan personelin maaş veya yevmiyelerinin ödenmesi farklılık göstermiştir. Bir kısmının maaşı belirlenmiş yevmiye miktarının vakfın bütçesinden ödenmesi şeklinde iken, personelden bazılarının maaşı onlara yönelik yapılan tahsisatlarla karşılanmıştır. Müderris ve muallimlerin hizmetlerine karşılık arazilerin gelirleri tahsis edilirken, Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'na bağlı Tut Köyü Cami'i imam-hatibine yevmiye (günlük) ücretin 4 akçe olarak belirlendiği bir arşiv belgesine kaydedilmiştir (BOA, CE, 11387).

E. 3. Hayrî Kurumlara Yapılan Masraf ve Harcamalar

Hayri kurumlar, toplumun manevi yapısını ayakta

tutan müesseselerdir. Topluma yönelik hizmetlerde maddi ve manevî destek gereklidir. Bu destek de hiç şüphesiz ki vakıf gelirlerinden karşılanmıştır. Bir bakıma mülklerin hayrî kurumlara vakfedilmesinin sebebi de budur. Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı, gelirleri itibarıyla yüksek rakamlara ulaşmaktadır. Bu gelirlerin toplanması ve harcanmasının düzenli yürütülmesi, herhangi bir karışıklığa sebep olunmaması için gelirleri ve giderleri kayıt altına alan bir kâtabin (muharrir) vakıf bünyesinde çalıştırıldığı arşiv belgelerinde müşahade edilmektedir (BOA, Ev. d. 12768: s. 22). H. 15 Recep 1327 / M. 2.08.1909) tarihli bir arşiv belgesine göre Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'nın söz konusu seneye ait yıllık geliri 13.600 (on üç bin altı yüz) kuruştur. Bu paranın 719 kuruşu vakfın hesaplarını yazan muharririn (katibin) maaşına ve muhasebe harcına; 440 kuruşu Zey köyündeki Şeyh Abdurrahman Erzincanî Camii'nin şem' (mum), revğan (yağ), ve hasır masraflarına; 437 kuruşu zaviyenin ve türbenin şem' (mum), revğan (yağ), ve hasır masraflarına; 787 kuruşu caminin tamirat masraflarına; 743 kuruşu türbenin tamirat bedeline; 2625 kuruşu zaviyenin it'âm-ı ta'âm bahâsı (yemek masrafı) olarak harcama yapılmıştır. Vakfın yöneticiliği 38 hisse şeklinde gerçekleştiğinden mütevellilik, zaviyedarlık ve mezraadarlık görevlerini birlikte yürüten 38 hisse sahibinden her birinin hissesine ayrı ayrı olmak üzere 206'şar kuruş düşmüştür. Bütün bu masraf ve ödemeler sonucunda 1909 yılında vakfın yıllık toplam masrafının 13.600 kuruş olduğu muhasebe kayıtlarına geçmiştir (BOA, Ev. d. 12768: 22).

Vakfın hayrî kurumlarına yapılan harcamalar tetkik edildiğinde en yüksek oranın zaviyede "it'âm-ı ta'âm bahâsı" olarak kaydedilen yemek yedirme masrafının, zaviyeye gelip-geçen misafirlere yedirilen yemek giderleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum zaviyenin yirminci yüzyılın başlarında oldukça aktif olduğunu da ortaya koymaktadır. Zaviyede misafirlerin sayıca çokluğu, mutfak masraflarının yüksek oluşu zaviyenin faaliyetleri bakımından oldukça hareketli olduğunu tespit etmemize de imkân sağlamaktadır. Zaviye gibi tasavvufî sohbetlerin yapıldığı, ilim ve irfan eğitiminin verildiği bir ortamda bir taraftan insanlar manevî doyuma ererken, diğer taraftan da zaviye ortamında yiyip içerek, hoş sohbetler, güzel dostluklar oluşturma imkânı bulabilmişlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bile Osmanlı

döneminde zaviyelerin genelinde olduğu gibi Şeyh Abdurrahman Erzincanî zaviyesinin de topluma yönelik çok faydalı hizmetler yürüttüğü söylenebilir.

Sonuç

Adıyaman ve çevresinin hayrî hizmetlerine katkı sağlayan Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı, zaviye merkezli bir vakıf olup, sıbyan mektebi, medresesi, camileri ve aşevi ile topluma sosyal ve manevi açıdan önemli hizmetler veren bir kurum olmuştur. Temeli beylikler döneminde atılmış olan söz konusu vakıf, Osmanlı döneminde verdiği hizmetleri ile köklü bir kurum olmuştur. Bu dönemde Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı, devlet adamlarının ve bürokratların büyük araziler tahsis ettiği Adıyaman'ın en varlıklı ve faal vakıflarından biri olmuştur. Bu tahsisatlar sebebiyle Şeyh Abdurrahman Erzincanî vakfı, sahip olduğu gayrimenkullerinden önemli ölçüde bir gelir elde etmiştir. Elde ettiği bu kazanç ile vakfın hayrî kurumlarının idaresi ve idamesi sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde Şeyh Abdurrahman Erzincanî ailesinin vakıf faaliyetlerinde büyük hizmeti görülmüştür. Şeyh Abdurrahman ve oğlu Şeyh Abdulğafur'dan sonra zaviye, cami, medrese, gelip geçenleri ağırlama ve onlara yemek yedirme misyonunu icra eden aşevi gibi vakıf kurumların hizmetleri, şeyhin soyundan gelen ailenin mensupları tarafından devam ettirilmiştir.

Vakfın yönetimine ve zaviyenin devamına dair vazifelerden olan şeyhlik, zaviyedarlık, mezraadarlık ve mütevellilik görevleri de şeyhin soyundan gelenlerce müştereken yürütülmüştür.

Şeyh Abdurrahman Erzincanî'nin yaşadığı dönem olarak tahmin edilen Beylikler döneminde sultanların ve önemli devlet adamlarının Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı'na ve hayrî kurumlarına önemli araziler tahsis etmeleri Şeyh'in halkın ve devlet adamlarının güvenini kazanacak derecede önemli hizmetler gerçekleştirdiğini göstermektedir. Osmanlı döneminde de bu nevi tahsisatların devamı ile Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı yüzyıllar boyu faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924 tarihinde Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması sonrasındaki gelişmelerle vakıfların faaliyetlerine son verilirken, bir yıl sonra çıkarılan tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunla (30.11.1925) zaviyelerin faaliyetleri sona erdirilmiştir. Bu çerçevede faaliyetleri sona eren Şeyh Abdurrahman Erzincanî Vakfı'ndan geriye, halk tarafından çokça ziyaret edilen Şeyh Abdurrahman Erzincanî Türbesi ile Zey ve Tut'taki camileri kalmıştır. Vakfın hayrî kurumlarından mektep, medrese, zaviye ve aşevi ise devam ettirilememiştir. Vakfın gelir kaynağı olan arazileri ise işletmecilerinin tasarrufunda kalmıştır.

Kaynaklar

I. Arşiv Belgeleri

BOA, A. DVNSMHD, d. 34, 220.

BOA, AE. SABH. I, 16275.

BOA, AE. SAMD, II, 432.

BOA, AE. SMST, III, 723, 1460, 22324.

BOA, BEO, 20251, s. 44.

BOA, *Cevdet Evkaf (CE)*, 428, 429, 430, 8119, 10066, 11387, 15659, 21888, 23299, 23303, 25593, 25606, 32408, 33137.

BOA, *Ev. d.*, 34325. 25606

BOA, ŞD, 440/82

BOA, Tapu Tahrir Defteri (TTD), 156, s. 34, 161, 250, 251, 253.

BOA, TTD, 419, s. 445, 453.

BOA, TTD, 71, s. 213, 214, 215, 290, 298, 303, 306, 328, 332.

BOA, TS. MA. d. 6941, s. 21.

Hısnımansur Şer'iyeye Sicili (HŞS), 251, s. 83.

II. Araştırma Eserler

Açıkel, Ali (2018). "Tokat Şeyh Pir Havend Zaviyesi Vakfı (1453-1839) ve Çöreğibüyük Köyü Türbesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, LXXXV, 103-125.

Akgündüz, Ahmet (1996). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: OSAV.

Ayverdi, İlhan (2006). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Barkan, Ömer, (1939). "Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I Mâlikâne- Divânî Sistemi". *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, II. s. 119-162.

Çelik, Abbas, (2007). "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri". *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, XXVII, s. 125-135.

Elmalılı, Hamdi Yazır (1997). *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*. I-V. İstanbul: Eser Neşriyat.

Emecen, Feridun (2009). "Selim I". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, XXXVI, s. 407-414.

Erler, Mehmet Yavuz (2010). *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*. İstanbul: Libra Yayıncılık.

Halaçoğlu, Yusuf (1988). "Adıyaman". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, I, s. 377-379.

Kara, Mustafa (2011). "Tekke". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV. Yayınları, XL, s. 368-370.

Kayaoğlu, İsmet, (1977). "Vakıfların Yönetim Tarihi". *Diyanet Dergisi*. Ankara: DİB XVI/2, s. 124-129.

Kazıcı, Ziya (1985). *İslamî ve Sosyal Açından Vakıflar*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Kırmızı, Lütfü (2012). *Seyyid Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı*. İstanbul: İlbey Ofset.

Ocak, Ahmet Yaşar (1978). "Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*. Ankara: VGM Yayınları, XXII, 247-269.

Orazov, Orazsahet - Aşirov, Tahir (2017). "Sovyet Türkmenistan'da Vakıf Araştırmaları: G. İ. Karpov Örneği". *BEÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/2, s. 177-189.

Ömer Hilmi Efendi (1977). *İthafü'l-Ahlâf fi Ahkâmî'l-Evkaf*. Ankara: VGM Yayınları.

Özkılınç, Ahmet, Ali Coşkun ve Abdullah Sivridağ (2013). *Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri (1530-1556)*. Ankara: BOA Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I-III. İstanbul: MEB Yayınları.

Savaş, Saim, (1990). "Sivas'ta Büyük ve Küçük Ali Baba Zaviyeleri". *Vakıflar Dergisi*. Ankara: VGM Yayınları.

XXI, s. 133-150.

Seyyid, Seyyid Muhammed (2001). "Kansu Gavri". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. XXIV, 314.

Sümer, Faruk (2012). "Uzun Hasan". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları. XLII, s. 261.

Turgut, Bahattin (2013). *Urfa Vakıfları (1850-1900)*. MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Turgut, Bahattin (1993). *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Adıyaman'daki Vakıf Hizmetleri*. MÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Witteck, Paul (1986). *Menteşe Beyliği*. (trc: O. Ş. Gökyay). Ankara: TTK Yayınları.

Yazıcı, Abdurrahman (2014). "Arazî Kanunnâmesi (1274/1858) ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunun Mukayesesi". *Ekev Akademi Dergisi*, LX, s. 449-470.

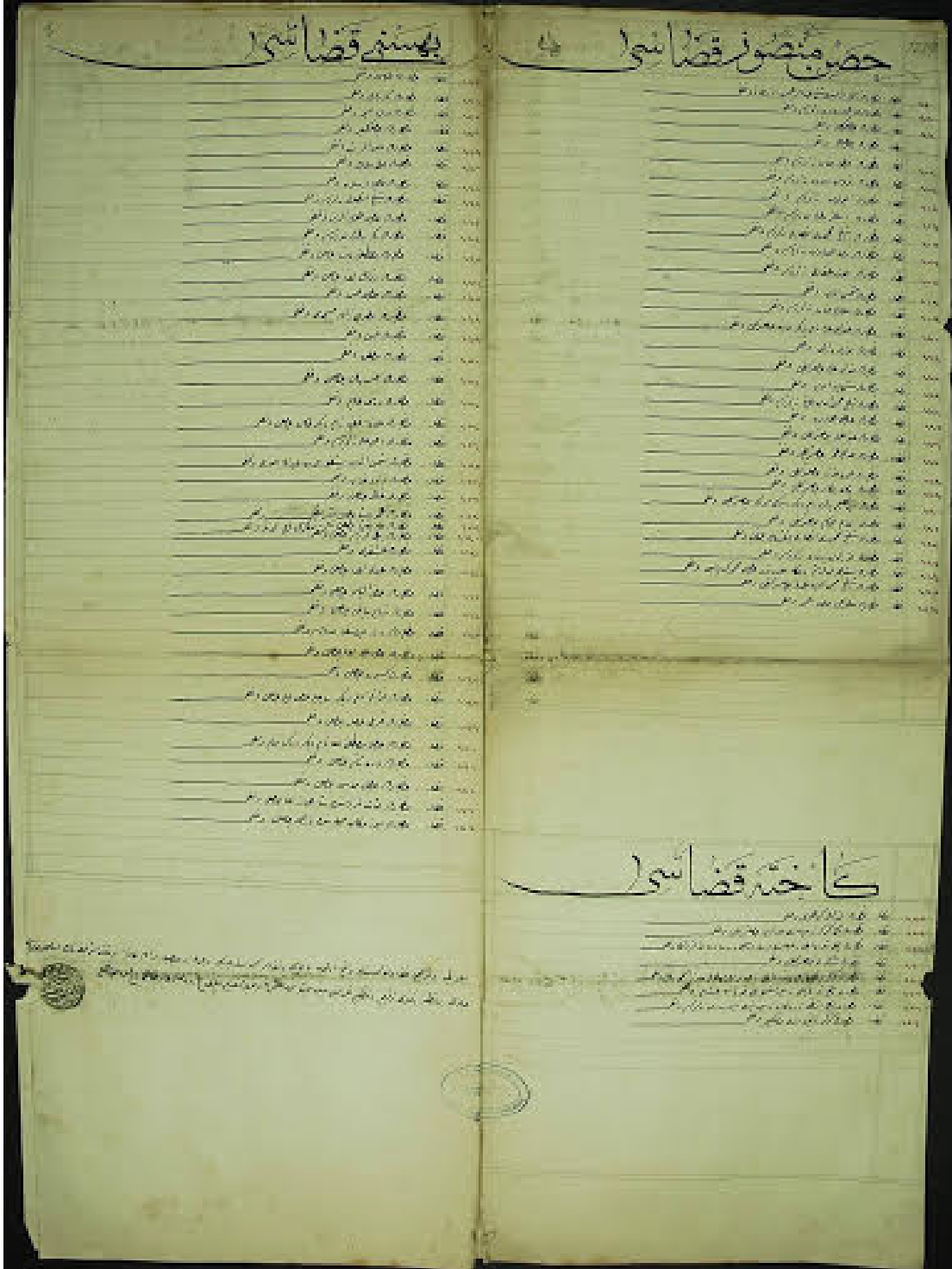
Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara: TTK Yayınları.

Yılmaz, Selahattin (1996). "Abdurrahman Erzincanî". *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, s. 243.

Yinanç, Refet (1995). "Dulkadiroğulları". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, IX, s. 556.

Ekler

Ek 1: 1289 (1872) yılında Malatya Sancağına bağlı Hınımansur (Adıyaman), Behisni ve Kahta kazaları Vakıfları Listesi (BOA, Ev. d, 34325)

Ek 2: Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfına Ait Köyler

Sıra No	Vakfedilen Akar (Köy veya Mezraa)	Vâkif	Vakıf Hisse	Vakfın Yıllık Geliri (Hisse-i Öşriye)		
				9 3 7 (1530) ¹ (Akçe)	1 2 8 3 (1866) ² (Kuruş)	1 2 8 7 (1870) ³ (Kuruş)
1	Sam K. (Ayıntab)	Yavuz S. Selim	Tam	-		
2	Hasankendi K. (Hisnimansur)	Alaüddevle Bey	Tam	200	1300	740
3	Uludam K. (Hisnimansur)		Tam	500	3500	1853
4	Zey K. (Hisnimansur)	Uzun Hasan	Tam	2000	17500	10190
5	Burcuğaz K. (Hisnimansur)				1300	2130
6	Kilisik K. (Hisnimansur)				200	156
7	Sefer-i Suğra ve Büzürk K. (Hisnimansur)				1750	1389
8	Tırintil K. (Hisnimansur)		2/3		3571	2471
9	Ağviran K. (Hisnimansur)				6912	2432
10	Kenzi K. (Hisnimansur)		1/2		1300	232
11	Yuvalı M. (Hisnimansur)		2/3		1360	1525
12	Kızılvenk K. (Hisnimansur)	Kutludoğmuş	Tam	150	1060	834
13	Tufan K (Hisnimansur)		2/3		335	370
14	Yassihöyük K. (Hisnimansur)	Alaüddevle Bey- Ali Bey	Tam	226	650	306
15	Kamışlı K. (Hisnimansur)	Malikâne	1/6	130	1300	504
16	Dağdağanlı Köyü (Hisnimansur)	Alaüddevle Bey	Tam	188	1300	3243
17	Yağlı Mezraası (Hisnimansur)	Kansu Gavrî	Tam			
18	Seyfeler K. (Hisnimansur)	Kansu Gavrî		200		
19	Kilisebük M. (Samsat)	Mirî arazi	Tam	40		
20	Kuruçay M. (Samsat)	Mirî arazi	Tam	30		
21	Ankoz M. (Samsat)	Mirî arazi	Tam	20		
22	Karkuni K. (Samsat)	Mirliva Mehmed Bey	Tam	3000		
23	Havudlu K. (Besni)		1/2	450	12160	4043
24	Tut K. (Besni)		(32/40)	1000	18690	10749
25	Burçluca K. (Besni)	Eslemez Bey	Tam	287		
Toplam				8.421 Akçe	74.188 Kuruş	43.167 Kuruş

1 BOA, TTD, 156, s. 34.

2 BOA, BEO, 20251 / 44.

3 BOA, BEO, 20251 / 44.

